

Jiří Hořava: Šálky západočeských porcelánek z první poloviny 19. století ze soukromých sbírek

Jozef Ridilla

Měsíc ve dne, Třeboň 2021, 304 strán

Jiří Hořava, obchodník, zberateľ českého výtvarného umenia a autor viacerých kníh o keramike prichádza s novou publikáciou. Ako dokladá názov, oblasť skúmania bola úzko špecifikovaná, obmedzená predmetom záujmu (druhovo – porcelán, typovo – šálka), geograficky (západné Čechy) i časovo (1. polovica 19. storočia). Ako motto úvodu použil autor Goetheho výrok: „Najšťastnejším človekom na svete je zberateľ.“ Nevedno, či Hořava pripomenul Goetheho zámerne alebo náhodne, každopádne je známe, že Goethe sa pri svojich častých návštevách západočeských kúpeľov zaujímal i o výrobky tamojšieho rozvíjajúceho sa porcelánového priemyslu. V úvode autor v humornej nadsádzke k pravekým lovcem a zberáčom priraduje ako ďalšie evolučné štádium zberateľa (*homo collector*).

V prvej kapitole venovanej histórii výroby porcelánu v Čechách autor ozrejmuje rozdiely medzi dielňou (živnosťou), manufaktúrou a továrňou v sledovanom období. V tejto súvislosti konštatuje, že porcelánky, o ktorých je reč, „byly jednoznačně

továrnami, ale zachovaly si po větší část své existence nepochybné prvky manufaktury“ (s. 13). Pri snahe o kategorizáciu vývojových etáp českého porcelánu autor konštatuje platnosť periodizácie Dagmar Braunovej (1992) pozostávajúcej z piatich etáp, z ktorých tu pripomeňme dve najdôležitejšie – druhú (ca. 1820–1835, obdobie neskorého empíru, tzv. „malierske“) a tretiu (ca. 1835–1860, obdobie tzv. „plastické“ s počiatkami historizmu).

V kapitole o technológii výroby autor zhrňa základné pojmy s cieľom upresniť ich a upozorniť na tradované chyby (napr. rozdiel medzi maľbou *en grisaille* a *en camaieu*). Dve ďalšie kapitoly pojednávajú o produkcii jednotlivých porcelánok. Výrobniam v Slavkove (autor dôrazne uplatňuje geografický pojem s prívlastkom „Horní“, i keď možnosť potenciálnej zámery neexistuje) a Březovej je venovaná osobitná kapitola, keďže väčšina katalógových položiek ma pôvod práve tam. Osobitne zaujímavé sú state popisujúce sortiment výrobkov vystavených na priemyselných výstavách, ide však o citácie starších autorov.

Autorsky najprínosnejšia je kapitola o výzdobe porcelánu a pridružený „Stručný přehled malířů porcelánu v českých zemích v 19. a na počátku 20. století“. Autor uvažuje nad postavením maľovaného, rukodielneho porcelánu v rámci umeleckohistorickej klasifikácie. Dospieva k záveru, že „punc originálu byl ve větší míře oceňován až s odstupem času a zařazením artefaktu mezi umělecká díla, nikoliv mezi užité umění jako dosud“ (s. 50). S týmto názorom možno polemizovať. Aj keď sú šálka, tanier či váza zdobené miniatúrnou maľbou, zostávajú zároveň plne funkčnými predmetmi pripravenými plniť svoju utilitárnu funkciu, preto postavenie takýchto artefaktov mimo sféry úžitkového umenia zostáva diskutabilné. Domnievame sa, že v prípade šálok,

recenze

Mgr. Jozef Ridilla
chillingham1820@gmail.com
historik umění na volné noze

váz a pod. zdobených výmalbou na spôsob obrazu ide nanajvýš o tzv. salónne umenie (podobne ako je tomu v prípade porcelánových figúrok s primárnym dekoratívnym zreteľom), je tu možné hovoriť nanajvýš o hraničnej polohe umenia a umeleckého remesla. Výnimku tvoria závesné porcelánové plakety, pri ktorých je porcelánová hmota analógiou plátna či iného maliarskeho podkladu.

Vlastný korpus publikácie tvorí katalóg šálok, za ktorým nasleduje appendix obsahujúci oddiely „Tvary slavkovských šálků“ a „Firemní značení manufaktur z katalogu“. Appendix nie je ničím iným než kompilátom už publikovaných obrazových, grafických a textových faktov zhromaždených zo staršej literatúry len kvôli jednoduchšej orientácii, čo je prínosné pre čitateľov, ktorí základnou literatúrou nedisponujú. Katalóg obsahuje 173 položiek. Krátky popis predmetu a základné informácie (proveniencia, časové zaradenie, rozmery, značenie) dopĺňajú odkazy na analógie tvaru a dekoru v staršej literatúre.

Hořava bol „obmedzený“ prácou s jedinou veľkou zbierkou (z iných zbierok pochádza len niekoľko exemplárov), ktorá je síce rozsiahla a mimoriadne hodnotná, v dôsledku však dochádza k redukcii knižnej prezentácie danej problematiky na exkluzívne kusy a tým k čiastočne skreslenému pohľadu na produkciu manufaktúr. Autor ponúka čitateľovi takmer výlučne exempláre, ktoré i v čase svojho vzniku boli väčšinou len „vitrinovým sortimentom“. V mnohých prípadoch ide zaiste o solitéry prezentované ako „výkladná skriňa“ podniku na priemyslových výstavách v Prahe, Viedni či Berlíne, iné boli jasnou objednávkovou produkciou.

Z naznačeného vyplýva i hlavné negatívum publikácie (ktorá sa – súdiac podľa názvu – snaží prezentovať ako objektívny sprievodca) – preceňovanie výzdoby miniatúrnou malbou na úkor iných – i maľovaných – výrobkov. Miniatúry – v užšom zmysle „lupenmalerei“, drobné obrazy v podobe maliarskych vedút, krajín, portrétov či figurálnych scén – síce prispievajú k umeleckej i finančnej

hodnote exemplárov, sú však len jednou z možných volieb výzdoby porcelánu. Prebohatá variabilita tvarov i výtvarného pojednania povrchov šálok sledovaného obdobia tak zďaleka nie je ilustrovaná v plnej šírke. Skôr než o sledovanie vývinu dejín umenia, remesla, priemyslu a dizajnu v rámci zvolenej kategórie ide o knižnú prezentáciu jednej zbierky, na čo je potrebné upozorniť v prvom rade. Nie je to málo, mnohí čitatelia snažiaci sa všestranne zhodnotiť príslušný predmet však nedostanú to, v čo zrejme dúfali. Menšie až okrajové zastúpenie exemplárov bez miniatúr je pre zberateľov, starožitníkov i kurátorov múzeí do istej miery sklamaním, adresát knihy sa v praxi stretáva zvyčajne s menej okázalou produkciou. Na druhej strane ide o nezastupiteľný zdroj informácií pre štúdium dejín miniatúrnej maľby na porceláne.

Vzhľadom k odbornej zameranosti publikácie je prekvapujúcim nedostatkom absencia presnejšieho datovania prezentovaných šálok, Hořava uvádza len časové rozmedzie (veľmi často i v horizonte niekoľko desiatok rokov) vzťahujúce sa na dobu používania určitej značky. Rok uvádza v prípadoch, keď je výrobok datovaný samotnou manufaktúrou (napr. trojčíslicie 834 sa pri viedenskom a českom porceláne vzťahuje k letopočtu 1834). O bližšie datovanie sa nesnaží ani tam, kde je dostatok indícií pre pomerne presný odhad, napr. v prípade portrétnych miniatúr. Pritom civilné portréty vyskytujúce sa na objednávkovom porceláne prezentujú – rovnako ako portréty maľované na plátne – aktuálnu odevnú módu a ako také sú pomerne spoľahlivým prostriedkom pre stanovenie *ante quam* hranice datovania. Autor síce v úvode katalógu uvádza, že „datace je v některých případech problematická“ (s. 116), v konečnom dôsledku sa však táto – ináč oprávnená poznámka – javí ako „alibi“, ktoré má ospravedlniť nedostatočné spracovanie materiálu. Namiesto tak potrebného orientačného datovania autor prináša (aj to len v prípade produkcie manufaktúry Slavkov) len datovania šálok zo staršej literatúry, analogických tvarom alebo

dekorom. V praxi to znamená, že používateľ vyžadujúci rýchlejšie zorientovanie v datovaní musí dohľadávať spomínané analógie v poznámkovej časti v spleti ďalších čísel a potom vyvodiť vlastné závery. Na to, aby šálku označil za druhorokokovú alebo neorokokovú (používa obe termíny, nerozlišuje medzi jedným a druhým) autorovi stačí buď „přemíra dekorace“ (č. kat. 71) alebo bohatší kvetinový biedermeierový dizajn (č. kat. 126). O druhom rokoku hovorí i v prípade šálky neskoropropírového tvaru odvodeného od váš typu Medici a Borghese, autorovi stačí, ak je povrch husto pomaľovaný realistickejšie poňatým kvetinovým vzorom, ktorý nachádzame i na mnohých empírových výrobkoch v rôznych múzeách (č. kat. 49). Pri takmer identickom tvare a dekore sa zase zmiňuje o neorokoku (č. kat. 126). Neorokokový štýl a kultúra druhého rokoka nie je to isté, chýba ujasnenie terminológie vrátane objasnenia, čo (ešte) je a čo (už) nie je šálka (či širšie dizajn) v biedermeierovom štýle. Táto výtku sa netýka len recenzovanej publikácie, v slovenskej i českej literatúre sa často stretávame so svojvoľným užívaním niektorých pojmov. Pri spracovaní obrazového materiálu chýbajú niektoré základné ikonografické znalosti – zobrazenie sv. Kataríny na šálke č.

kat. 7 identifikuje autor ako obraz sv. Víta, tri ženy s anjelom pri hrobe interpretuje ako Zvestovanie P. Márii (č. kat. 37), Mettercia, resp. sv. Anna Samotretia je preňho len motívom sv. Anny, P. Márie a Ježiška (č. kat. 36), kompozíciu so sudičkami, resp. antickými moirami považuje za „biedermeierovskú rodinnú pohodu“ (č. kat. 58), zobrazenie malého Jána Krstiteľa (č. kat. 99) za portrét dieťaťa.

Kniha obsahuje vecné chyby v rozpore so súčasnými poznatkami v odbore, napr. porcelánka Rybáře pracovala od roku 1848, autor však hovorí o období od 1842 (s. 53), značku CF vkladá do rokov 1846–1859 (s. 56), v literatúre 1846–1853.

Odbornú úroveň knihy znižuje fakt, že autor príliš hojne čerpá zo staršej literatúry. Zároveň – keďže je v nej zorientovaný – upozorňuje na chyby, ktorých sa dopustili pisatelia príspevkov na wikipedii. Najväčším prínosom publikácie je prezentácia vzácnych umeleckoremeselných prác, ktoré nie sú verejnosti prístupné. Autor v úvode spomína časovú obmedzenosť zberateľskej aktivity, po skončení ktorej často dochádza k rozpadu zbierky. Verme, že zbierka, ktorej Hořava „vzda hold“ svojou publikáciou bude v správny čas „podchytená“ nejakou zbierkotvornou inštitúciou s verejnou pôsobnosťou.